

POSUDEK OPONENTA HABILITAČNÍ PRÁCE

Masarykova univerzita

Uchazeč

Mgr. Dušan KLAPKO, Ph.D.

Habilitační práce

Definice oboru sociální pedagogika a možnosti jeho působení v rámci idey sociální inkluze v kontextu institucionálních diskursů
doc. PhDr. Vladimír JÚVA, CSc.

Oponent

Pracoviště oponenta,
instituce

Katedra pedagogiky sportu, Fakulta sportovních studií,
Masarykova univerzita

Tradiční úzký vztah (mnohdy stálé prolínání) pedagogiky k filozofii a zejména k vědám o člověku je zvláště pro sociální pedagogiku typický. Autor habilitační práce právě v těchto intencích přistupuje ke zvolenému tématu. Usiluje o široké teoretické a především metodologické ukotvení své práce, jejíž zpracování vhodně přispívá k definování a profesnímu vyústění sociální pedagogiky.

Vymezení sociální pedagogiky permanentně představuje klíčový a současně obtížně uchopitelný problém. Na rozdíl například od tzv. institucionálních pedagogik (podnikové, školní či muzejní ad.), které již uvedeným atributem zřetelněji ohraničují předmět své výzkumné orientace, sociální pedagogika svým vědeckým zájmem zasahuje do komplexního spektra edukačních aktivit. Dokladem je i zaměření výzkumné části předložené habilitační práce, která úzce souvisí nejen se školní pedagogikou a inkluzivní pedagogikou či inkluzivní didaktikou (viz analýza názorů školských aktérek a romských žáků), ale i s rodinnou pedagogikou (viz analýza názorů romských matek), popř. muzejní pedagogikou (viz uvedené pozitivní edukační působení brněnského Muzea romské kultury). Z hlediska definování oboru sociální pedagogiky, deklarovaného v samotném názvu habilitační práce, však její vymezení v závěru celého textu (viz s. 567: „Sociální pedagogika podle našeho názoru pokrývá široké pole edukačních oblastí ve školní i mimoškolní výchově, zároveň je její přístup orientován i v oblasti sociálních intervencí“) vyznívá poněkud zúženě, a to primárně v souvislosti s uvedenou školní a mimoškolní edukací, jež evokuje zejména pomoc dětem a mládeži. Předmět zájmu sociální pedagogiky však patrně prolíná nejen edukačními, ale i dalšími sociálními institucemi i všemi věkovými skupinami.

Aktuálnost tématu

Cíl předložené práce je nejen ve výše naznačených souvislostech mimořádně aktuální. Usiluje o systematickou analýzu působnosti sociální pedagogiky „... pomocí vydefinování činností oboru s přihlédnutím k širším společenským souvislostem a ‚neviditelným‘ mocenským strukturám“ (s. 12). Konkrétní zaměření této analýzy autor opět velmi aktuálně (zejména ve vztahu k české edukační realitě i k nejen vědecké reflexi) spojil s tématem sociální inkluze. Koncepce celé práce pak směřuje k naplnění podstatných úkolů sociální pedagogiky, a to (jak autor uvádí na téže straně) k rozvoji a propojení svého teoretického, výzkumného a edukačního potenciálu. V souvislosti s autorovým dalším vymezením sociální pedagogiky (viz s. 12 „Vzhledem k podstatě sociální pedagogiky jako pomáhající profese...“ a opakovaně na s. 102 „Sociální pedagogika v roli pomáhající profese...“) však vědu a profesi nemůžeme chápat jako identické oblasti. Autor sám dále přináší na s. 14 („Sociální pedagogika reprezentuje

obory zaměřené na pomáhající profese...“) a zejména pak ve vyústění celé práce vhodnější formulaci, související s vymezením podstatných úkolů, které sociální pedagog, jako typický představitel sociálních pomáhajících profesí, má naplňovat. Autor v této souvislosti také stručně a výstižně charakterizuje zásadní axiologické ukotvení sociální pedagogiky v jejím již připomenutém teoretickém, výzkumném, a především edukačním potenciálu: „... jde o každodenní prokazování lidského přístupu a humanity vůči kulturní, sociální nebo zdravotní jinakosti konkrétních specifických sociálních skupin a jednotlivců“ (s. 562).

Struktura práce

Vlastní text habilitačního spisu uvádí české a anglické shrnutí, ve kterém však čtenář postrádá alespoň stručné výsledky, popř. přínos celé práce. Samotný text práce je mimořádně rozsáhlý, což souvisí s avizovaným velmi širokým vymezením analyzované tematiky, zejména metodologických východisek a jejich podrobné empirické aplikace. Základní strukturu celé práce tvoří dvě tradiční části – teoretická a empirická. Vzhledem k jejich poměru je část textu označená jako empirická výrazně rozsáhlejší. Tato skutečnost souvisí jednak s mimořádně obsáhlou 6. kapitolou nazvanou „Výzkumná zpráva“, ale současně se zařazením spíše teoretických a metodologických východisek do empirické části, tzn. kapitoly 4. („Filosoficko-teoretické ukotvení analýzy diskursů“ – spíše Filosoficko-teoretické ukotvení...) a 5. („Diskursivní analýza a její využití v pg výzkumu“ – vhodněji v pedagogickém výzkumu). Diskutovat můžeme i o umístění kapitol 3.1 a 3.2 do části, zabývající se charakteristikou strategických vzdělávacích dokumentů zaměřených na sociální inkluzi. Zejména vymezení inkluzivní pedagogiky by patrně bylo vhodnější zařadit, popř. i kriticky konfrontovat s vymezením sociální pedagogiky, do úvodních pasáží teoretické části. Z hlediska zaměření empirického šetření se jeví spíše jako nadbytečná rozsáhlá analýza některých již neaktuálních dokumentů. Chybí naopak alespoň stručné shrnutí teoretických východisek a výzkumných nálezů, zabývajících se tématem a specifiky sociálního prostředí empirického šetření.

Klíčové kapitoly empirické části tvoří dva tematicky úzce související a mimořádně podrobně zpracované výsledky kvalitativních šetření. První z nich přináší čtivé analýzy názorů tří skupin informantů – školských aktérek, romských matek a romských žáků. Druhá část „Výzkumné zprávy“ mapuje mediální konstrukce českého školského diskursu na téma vzdělávání romských žáků v týdeníku *Učitelské noviny*. Autorovi se tak úspěšně podařilo naplnit avizovaný záměr (viz s. 269) „... ukotvit analyzované diskursy do diskursivních uzlů a prolínajících se diskursivních proudů a doložit působení tzv. mocenských diskursů a institucionální moci ve výpovědích informantů“.

Obě relativně samostatné části empirického šetření jsou na začátku 6. kapitoly vymezeny výzkumnými cíli a výzkumnými otázkami. Zatímco na s. 270 autor formuluje tři výzkumné otázky, na s. 346 se v rámci jejich rekapitulace objevují otázky čtyři (mezi původní 1. a 2. je dále vložena následující otázka: „Které interpretační repertoáry byly zvládnutěny jako stěžejní pro konstrukce sociální reality z pohledu informantů a informantek?“). Ke druhé části empirického výzkumu, zaměřeného na kvalitativní analýzy vybraných textů k problematice romských žáků z týdeníku *Učitelské noviny*, jsou na s. 466 uvedeny další čtyři (neočíslované) výzkumné otázky. Jejich shrnující odpovědi však nejsou z textu zřejmé.

Rozsáhlá empirická část, podrobně a podnětně popisující jednotlivé kroky, a především vlastní výsledky empirických šetření, velmi vhodně využila vybrané nástroje diskursivní analýzy. Plasticky přiblížila pluralitní pohledy na analyzovanou sociální rea-

litu, která bezesporu představuje jedno z podstatných, a možná svým způsobem i neuralgických, témat sociálních věd, včetně sociální pedagogiky. Plně tak lze souhlasit s názorem autora, že diskursivní analýza tvoří vhodný metodologický nástroj sociálně-pedagogických výzkumů a sociálním pedagogům v praxi nabízí řadu informací, vycházejících z různých úhlů pohledů, a podnětů pro jejich práci.

Přístup k řešení a zasazení problematiky do mezinárodního odborného kontextu

Pozitivum práce souvisí se snahou autora o širší a podrobnější ukotvení sociální pedagogiky. V úvodních teoretických kapitolách je uvedený trend naplněn ve vztahu k soudobé české a slovenské sociální pedagogice, a to včetně vybraných historických analýz Komenského a Velinského. Současně by však bylo vhodné doplnit další tituly, zaměřené na vymezení soudobé české sociální pedagogiky (mj. rozsáhlý habilitační spis Jitky Lorenzové *Sociální pedagogika – věda, praxe, profese. K problému utváření oborové a profesní identity sociální pedagogiky* z roku 2017 nebo aktuální stať téže autorky a Terezy Komárkové *Sociální pedagogika: pojetí oboru a profese u studentů a sociálních pedagogů v České republice* z roku 2019).

Menší pozornost autor věnuje zahraniční literatuře. Markantní je, a to i vzhledem k názvu habilitačního spisu (*Definice oboru...*), chybějící charakteristika rozvoje německé či polské koncepce sociální pedagogiky, popř. zmínky o mezinárodních komparativních pohledech na současné pojetí této pedagogické disciplíny (viz např. rozsáhlá přehledová studie pod vedením J. Kornbecka a J. N. Rosendala z roku 2009 *The diversity of social pedagogy in Europe*).

Podstatnou část teoretických východisek práce autor věnuje vysvětlení vybraných důležitých pojmů pro sociální pedagogiku v teoriích G. H. Meada, H. R. Maturany, F. J. Varely, A. Maslowa, A. Schütze, E. Goffmana a L. S. Vygotského. Uvedené zahraniční teoretické koncepce autor analyzuje většinou na základě jejich přeložených spisů do češtiny, v případě Alfreda Schütze pak jen za využití české sekundární literatury. Jeho základní dílo *Strukturen der Lebenswelt* přitom vyšlo v řadě vydání, a to včetně anglického (*The Structures of the Life-World*). V některých pasážích textu chybí odkazy na analyzované zdroje. Čtenáři pak není zřejmé, z jakých východisek (primárních či sekundárních) autorovy analýzy vycházejí (např. celý první odstavec na s. 106).

V teoretické části dále chybí, např. v rámci zhodnocení, diskuse či kritiky, odkazy na autorky a autory, zabývající se speciální a inkluzivní pedagogikou na Pedagogické fakultě MU, především Miroslavu Bartoňovou a Marii Vítkovou, jež jsou přitom mj. i spoluautorkami hojně citované *Inkluzivní pedagogiky* z roku 2016. Uvedená absence je zvláště markantní ve vztahu ke kapitole 3.1 zaměřené na inkluzivní vzdělávání.

Pregnantní vymezení empirické části (viz s. 269: „V našem výzkumu se věnujeme problematice edukace a rodinného zázemí romských žáků v kontextu sociální inkluze“) nekoresponduje s teoretickými kapitolami, ve kterých tato problematika zcela chybí. Nabízí se např. kniha Martina Kaleji *Romové a škola versus rodiče a žáci* z roku 2011 nebo publikace Lenky Gulové či Jiřího Němce, o nichž je sice zmínka na s. 462, ale nejsou hlouběji reflektovány a ani zařazeny do seznamu zdrojů, v nichž rovněž chybí citovaná publikace (na s. 567) Strausse a Corbinové z roku 1999.

Otazníky vzbuzují odkazy na myšlenky autorů, u nichž však chybí příslušné citace (např. na s. 29 „Podobné analytické postřehy a filozofické úvahy formulovali i autoři píšící koncem 20. století, například Foucault, Bourdieu, Berger s Luckmannem, Walzer, Habermas ad.“, na s. 56 „Podle Horkheimera aktéři přijímají takový svět...“, na s. 105 „... obdobný názor formulovali Mead nebo Berger a Luckmann...“ nebo na s. 222 „Charles Louis Montesquieu prosazoval názor, že lidé ...“). Dále chybí v různých

částech textu odkazy k připomínaným myšlenkám Antona Semjonoviče Makarenka (např. na s. 118), které jsou pouze jednou citačně propojeny s nejnámějším českým „makarenkologem“ Liborem Pechou. Vzhledem k hloubce analyzovaných přístupů není vhodné relativně časté využívání sekundárních citací i v těch případech, kdy je možné čerpat přímo z primárního zdroje (např. řada odkazů na mnohdy i volně dostupné texty jen za využití publikace Viktora Lechty a kolektivu autorů *Inkluzivní pedagogika* z roku 2016 – např. na s. 145–149 nebo 153).

Vedle absence naznačených informačních zdrojů autor spíše sporadicky využívá aktuální časopisecké statě k tématu vymezení sociální pedagogiky, což se i kvantitativně odráží na cca 7 stranách seznamu použitých zdrojů. Vzhledem k mimořádnému rozsahu celého textu (580 stran), a především jeho zaměření (deklarovaném již v samotném názvu práce), tak jde o relativně malý podíl. Současně je však zřejmé, že analýza jen naznačených a v habilitačním spise neuvedených zdrojů by opět neúměrně rozšířila rozsáhlý text do obtížně akceptovatelného rozsahu. Částečně proto souhlasíme s autorem, že „institucionální rámec je natolik široký, že analýza všech zdrojů překračuje možnosti jakékoli publikace“ (s. 463).

Formální úprava a jazyková úroveň práce

Text habilitační práce je kultivovaný, srozumitelný a čtivý. Jen sporadicky se v něm objevují drobné překlepy (např. na s. 222 „Sociální pedsgogika...“, na s. 291 „... efekt šokujícího zjištění...“, na s. 315 „... recept na didsktickou úspěšnost...“, na s. 409 „... jde o soubpj dvou institucí...“ nebo na s. 477 „F. Rimeš“ místo Filip Rameš) či nadbytečné mezery ve slovech (např. na s. 416 „jako refl exe sebevnímání“ nebo na s. 418 „je v podstatě fi lipikou“). Nejednotné používání velkého a malého počátečního písmene najdeme u termínu „sociální pedagogika“ (v názvu celé práce, v abstraktu či na s. 37 velké, v textu např. na s. 11 nebo 14 malé počáteční písmeno) a „sociální inkluze“ (s velkým v abstraktu, s malým např. na s. 11). Velké místo malého počátečního písmene najdeme na s. 136 („Tzv. Inkluzionisté se opírali...“). České shrnutí v úvodu práce by mělo mít i český nadpis (tzn. „Abstrakt“ a ne „Abstract“). Jako nestandardní se jeví použití zkratk (např. „pg“ i v názvu kapitoly v obsahu a na s. 243, obdobně zkratka „UN“ v názvech několika kapitol, „VŠ studium“ na s. 14, „čsp.“ na s. 251 nebo na s. 419 nepopsaná zkratka „MHD“). V textu se nejednotně používá označení „žák“ a „student“ (např. na s. 423 nebo 446), kdy vzhledem ke kontextu jde o žáky, a „ich forma“ (převažující v úvodu) a 1. osoba množného čísla, která v textu dominuje.

Častěji se v textu vyskytují chyby v diakritice, a to chybějící čárky (např. na s. 23 „Vydeme-li z aplikační roviny pak podle Bendla sociální pedagogika reaguje...“, na s. 82 „Bakule Štorch“ nebo na s. 560 „v širším kontextu a to prostřednictvím...“) a tečky (např. na s. 143 „Autoři Lazarová et al“ nebo na s. 207 „Šojdrová a kol“) nebo naopak redundantní čárky (na s. 138 „Podstata zavedení systému case managementu, spočívá v koncentraci služeb...“) a tečky (např. za předložkou „in“ na s. 163). Nejednotné umístění tečky bývá na konci přímých citací (někde před, a jinde až za závorkou odkazu – např. na s. 82, 122 nebo 156). Absence mezer je např. na s. 157 v názvu projektu „Škola pro každého-škola pro všechny“ nebo na s. 557 („personifikování ČR, která je“). Častěji se objevuje nesprávné používání českých uvozovek (např. na s. 201 viz “Rom” nebo na s. 299–304).

Upozornit dále můžeme na drobné nedostatky formálního charakteru. V některých případech je nadpis kapitoly či dílčí nadpis umístěn na konci strany (např. na s. 411, 432, 507, 517 nebo 530). Na s. 179 došlo ke spojení dvou odrážek do jednoho odstavce. V seznamu literatury jsou u monografií sporadicky uvedena místa vydání

(např. na s. 573 „London: Routledge“ nebo „Praha: Herrmann & synové“), ve většině případů však chybí.

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce

1. Jaký důvod měla absence analýzy literatury související se zaměřením empirického šetření? Šlo o záměr spojený s kvalitativním výzkumným designem („neovlivnění“ – viz text na s. 362: „Naší snahou bylo potlačit vtíravé mediální produkce ... obrázky antropologů a etnologů/etnografů mapujících v odborných publikacích život Romů, ...“) nebo tato skutečnost souvisela s jinou příčinou?
2. Sociální pedagogika představuje svébytnou, ale primárně pedagogickou vědní disciplínou. Má tak své empirické (nejčastěji deskriptivní) úkoly, které v tomto případě naplnil uskutečněný kvalitativní kritický sociální výzkum, poskytující podrobné a mnohvrstevnaté porozumění zkoumaným jevům. K úkolům pedagogických disciplín současně patří úsilí o hledání cest jejich ovlivnění a pozitivní změnu. V čem se v této souvislosti, podle Vašeho názoru, liší přístupy sociální pedagogiky a pedagogiky speciální a inkluzivní?
3. V habilitační práci je na s. 28 uvedena následující definice sociální pedagogiky: „Sociální pedagogika je vědní obor, který usiluje o výchovné prostředkování rovného a kritického sociálního dialogu s cílem utvářet zdravou identitu aktérů/sociálních skupin pomocí určitého socio-kulturního prostředí“. Jakým způsobem máme chápat spojení „výchovné prostředkování“?

Závěr

Předložená habilitační práce představuje výsledek mimořádného pracovního úsilí. Jejím hlavním přínosem jsou podrobně rozpracovaná a následně ve „Výzkumné zprávě“ úspěšně a přesvědčivě aplikovaná metodologická východiska kritického sociálního kvalitativního výzkumu, jež jsou vhodná pro (nejen) sociální pedagogiku.

Tato značně rozsáhlá a pro českou sociální pedagogiku bezesporu přínosná práce současně obsahuje určité disproporce. Týkají se samotného názvu práce, jenž plně nekoresponduje především s konkrétním zaměřením empirické části i s vyústěním celé práce. V teoretickém vymezení chybí hlubší reflexe zahraničního soudobého pojetí sociální pedagogiky i zvolené tematiky empirického šetření. Aktuální, „světové“ a pro sociální pedagogiku přínosné metodologické ukotvení je v některých částech textu v kontrastu s převážně tuzemskými informačními zdroji, reprezentovanými mj. překlady původních teoretických spisů či sekundární literaturou. Vzhledem ke svému širokému obsahovému zaměření i nadstandardnímu rozsahu textu se habilitační práce opírá o užší soubor informačních zdrojů.

Habilitační práce Mgr. Dušana Klapka, Ph.D., *Definice oboru sociální pedagogika a možnosti jeho působení v rámci idey sociální inkluze v kontextu institucionálních diskursů* **splňuje** požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru pedagogika.

V Brně dne 8. února 2021

.....
podpis